

TENIR EL CASTELL AL CAP, DUR EL CASTELL AL COS

ANTÒNIA DEL RÍO

28.10.2022–29.01.2023

INSTRUCCIONS PER PUJAR A UN CASTELL

Pilar Rubí

Des del seu origen, tant a Orient com a Occident, el concepte de paisatge s'ha lligat a l'art, principalment a la pintura i a la poesia. El terme designa un gènere pictòric i és, per tant, un producte de l'art. El paisatge és també un producte social, el resultat de la transformació col·lectiva de l'entorn i de la natura, una projecció cultural de cada societat en el seu espai.¹ Les col·lectivitats humanes són les que configuren el paisatge, que no s'identifica amb la natura² ni amb un lloc que és contemplat: és una construcció cultural³ per a la qual és necessària una interpretació a partir d'uns determinats elements físics.

Tan sols veim els paisatges que volem veure, aquells que no qüestionen la nostra idea construïda socialment, producte d'una determinada forma d'aprehensió i apropiació de l'espai geogràfic. El paisatge reflecteix una forma particular d'organitzar i experimentar el territori en el marc d'unes relacions complexes i canviants, que poden ser de gènere i de classe, només per esmentar-ne algunes, i que, en definitiva, tradueixen qüestions relacionades amb el poder. El paisatge, com

Antònia del Río, *Tenir el castell al cap, dur el castell al cos III*,
2020-2022. Pintura acrílica i grafit damunt tela, 81×100 cm.
Cortesía de l'artista

1. Nogué, J. (ed.). *La construcción social del paisaje*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007.
2. «Toda Naturaleza es artificio, más específicamente: toda Naturaleza es Naturaleza Humana. En el caso del *paisaje* resulta ejemplarizante. En Occidente el término *paisaje* tardó siglos en aparecer, hasta entonces los hombres y las mujeres ni atravesaban ni contemplaban paisajes sino simplemente accidentes geográficos (lagos, ríos, cordilleras) o poblaciones con nombre propio». Fernández Mallo, A. *Teoría general de la basura (cultura, apropiación, complejidad)*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2018, p. 123.
3. Maderuelo, J. *El paisaje. Génesis de un concepto*. Madrid: Abada Editores, 2005.

a resultat d'una transformació col·lectiva de la natura, és un producte social i cultural.

En el cas del projecte expositiu «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» d'Antònia del Ríó, el paisatge és una elaboració mental realitzada a través del procés creatiu, en el qual la interpretació d'un territori feta per l'artista dona pas a una visió, a una idea generada a partir d'un procés experiencial i participatiu.

L'exposició reflexiona sobre la construcció social de l'entorn natural i arquitectònic. Tot i que és contradictori, de vegades desconexem el que tenim més a prop. Antònia, que viu i treballa a Barcelona, va néixer a Capdepera (Mallorca). Mai no ha pujat al castell d'Alaró, emplaçat a l'illa, dalt d'un puig. Fruit d'una residència al poble que és a les faldes de la muntanya, Antònia investiga entre els i les habitants d'Alaró com és la fortificació, els seus voltants i el camí d'ascens, com la descriuen els veïnats i les veïnades, quines imatges genera i quins són els llocs comuns per imaginar-la i fer-ne una reconstrucció personal. La relació amb aquest paisatge és un diàleg immediat i alhora fantasmàtic entre les persones i el lloc, al qual se suma l'acció de l'artista, com a contenidor puntual i efímer de la memòria.

La creadora ens proposa un itinerari particular, a manera de catàleg, per algunes de les representacions del castell a través de diverses formalitzacions que van del dibuix a la pintura, del vídeo a la projecció digital, de la maqueta a l'element sonor i al pictograma. El castell d'Alaró esdevé global i universal, símbol de tots els castells possibles, sense deixar de banda la seva singularitat.

La primera aproximació d'Antònia del Ríó al castell, un lloc desconegut, és a partir dels esbossos i els dibuixos amb llapis que són el resultat de les descripcions que li proporcionen els testimonis orals dels i les habitants del poble, i que va recollint al seu quadern d'artista. *Reconstruccions del castell d'Alaró* és una constel·lació d'il·lustracions generada a partir del relat de la pujada a la muntanya i de l'arribada al cim. L'artista

es deixa guiar, imagina i veu a través de l'escolta atenta. Configura paisatges amb paraules, camina amb la ment.

Les pintures segueixen el rastre de les veus, il·luminen la narració i intenten situar les edificacions que hi ha dalt de la muntanya. Són abstraccions acolorides amb referents figuratius mínims, convencionalismes que representen elements arquitectònics i físics, i que coincideixen amb el títol de l'exposició «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos».

L'espai digital ens aproxima al físic. Es produeix un desdoblament simultani del territori físic i del territori digital.⁴ Aquesta dualitat, tal com assenyala l'artista, es donarà dues vegades: a *Un castell possible* podem veure la maqueta física de cartó del puig amb el castell i les edificacions que l'envolten, una representació a vista d'ocell que permet veure'n la totalitat. El *render* de gran format projectat sobre les parets de la sala d'exposició a *Un castell possible II* ens transporta al castell i fa que els espectadors i les espectadores ens sentim a dins.

El cos i el moviment són presents de manera física i simbòlica en les descripcions, que reforcen i recorden el coneixement del lloc i configuren una memòria corporal activa en què conflueixen el territori físic, el polític i el digital. El castell és configurador de gestualitat i, per tant, té un vessant performatiu que és significatiu en el marc del projecte, tal com fa palès el vídeo *Corporeïtzar un castell*, en el qual podem veure els i les alumnes del col·legi públic del municipi fent gestos, senyals i moviments (a manera de *performance*) que acompanyen les explicacions i que es van reiterant per indicar els punts de l'itinerari i com arribar a les restes de la fortalesa.

4. Del Ríó Ferrer, Antònia (2022). Memòria justificativa de la subvenció per donar suport a la creació dels sectors de les arts escèniques, la música, la literatura, el còmic i la il·lustració, les arts visuals i l'audiovisual de les Illes Balears per a l'any 2021 de l'Institut d'Estudis Balearics. Text inèdit.

La transmissió de coneixement, però també de la memòria d'un indret concret, té molt a veure amb la creació del seu imaginari. Mites, llegendes, tradicions i representacions sobre el castell d'Alaró acompanyen els i les residents en el procés de vida, que del Ríó recrea a partir de les seves declaracions, lligades també a la simbologia de la muntanya i al cim. A *Paisatge sonor del castell d'Alaró*, peça sonora del projecte, podem escoltar llocs comuns dels i les habitants d'Alaró per explicar les aturades, els racons i també les impressions. El concepte de paisatge comporta l'acte de percebre i sentir l'entorn. És més que el medi, el paisatge sorgeix de la interacció amb el medi, i forma part de nosaltres, ens acompanya en la quotidianitat i, moltes vegades, apel·la a la nostra sentimentalitat.

Si el record és un fragment de memòria construïda, Antònia ens en construeix un per convidar-nos a pensar: una postal del paisatge lineal i geometritzat de les dues muntanyes entre les qual es troba el poble —en una de les quals hi ha el castell—, acompanyades d'un sol, que podem agafar per endur-nos-en. Un pictograma amb un QR en el revers ens desvetlla les veus portàtils del *Paisatge sonor del castell d'Alaró*. La postal, que en el format habitual sol reproduir un paisatge, en reproduceix dos: el que configura la línia negra que separa els marges del dibuix i la geometria que conforma el codi d'àudio, que a la vegada desxifra la memòria oral del lloc.

SOBRE LA UNIVERSALITAT OBLIQUA I EL PAISATGE COM A POLIFONIA DE VEUS

Montse Badia

Al relat que dona títol al llibre de Raymond Carver *Catedral*,¹ una persona cega li demana al narrador que li descrigui una catedral. El narrador no troba les paraules que en puguin transmetre una imatge ajustada i el cec li suggereix que provi de dibuixar-la amb els ulls tancats.

—*Els tens tancats? —li demanà—. No facis trampa.*

—*Els tenc tancats.*

—*Mantén-los així. No t'aturis ara. Dibuixa.*

I continuam. Els seus dits estrenyien els meus mentre la meua mà recorria el paper. No s'assemblava a res que bagués fet en la vida fins a aquell moment.

Després digué:

—*Crec que ja està. Em sembla que ho has aconseguit. Dona-li una ullada. Què et sembla?*

Però jo tenia els ulls tancats. Vaig pensar que els havia de mantenir així una mica més. Vaig creure que era quelcom que havia de fer.

—*I doncs? —demanà—. Estàs mirant-bo?*

Jo continuava amb els ulls tancats. Era a casa meua. Ho sabia. Però no tenia la impressió de ser dins res.

—*És vertaderament extraordinari —vaig dir.*

La primera vegada que aquest relat va desencadenar un treball d'Antònia del Ríó fou en el context del projecte «Reconstruccions» (2012), comissariat per Joana Hurtado.

1. Carver, Raymond. *Catedral*. Barcelona: Anagrama (col·lecció Compactos), 2014 (traducció de Benito Gómez Ibáñez).

Al cicle *Catedrals* (2011-2013), a la capella de Sant Roc, Joana Hurtado compartí amb els artistes aquesta història com a punt de partida per als seus treballs.

En el projecte «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos», Antònia del Río actua com una combinació dels dos personatges del relat de Carver. És la narradora, perquè és ella qui ens condueix a través d'aquest paisatge mental, sonor i corporal del castell d'Alaró, però també és el cec de Carver, perquè mai no ha vist el castell i vol viure'l a través de l'experiència i la memòria dels altres.

«Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» és una reflexió sobre la construcció social del paisatge, sobre els elements simbòlics i identitaris, sobre la memòria, sobre els relats dominants i la seva transmissió durant generacions. Partint d'un objectiu molt concret, reconstruir la imatge del castell d'Alaró —mai visitat per l'artista— a partir del relat de les persones del poble, el projecte agafa un caire viu i participatiu que apel·la als records i a la projecció d'imaginari, fa aparèixer llocs comuns i també vivències personals, treballa amb allò mental i amb allò corporal, fa aflorar la memòria viva i proposa noves experiències compartides.

El projecte parteix d'un treball de recerca i de creació col·lectiva articulat en diverses fases. Com a mallorquina resident fora de l'illa des de fa anys, Antònia del Río va voler comptar amb l'ajuda de les persones residents a Alaró perquè li explicassin com era el castell. Els relats, que s'anaven ampliant a mesura que s'implicaven noves versions, incloïen com s'hi arribava i les dificultats per aconseguir-ho, esquitxat tot pels records i les vivències de les persones entrevistades i per les històries o els relats populars associats. En aquest relat oral col·lectiu hi ha elements que es repeteixen: el moment en què s'arriba a la gran explanada; la torre de l'homenatge, més coneguda com «el constipador» perquè és el lloc on les persones s'exposaven al contrast entre la suor produïda per l'esforç de la pujada i els vents que bufaven en aquest punt en concret; els colors amb què es descriuen els paisatges en els diferents

moments de l'any; les vistes espectaculars i, naturalment, el seu caràcter simbòlic, «l'escenari d'una vida a Alaró», tal com ho descriu un dels entrevistats per l'artista.

La polifonia de veus amb què Antònia del Río treballa ens permet establir alguns paral·lelismes amb la novel·la *Canto jo i la muntanya balla* d'Irene Solà, en què múltiples veus narradores ens apropen a la memòria, el saber i la vida. En aquest sentit, tant el castell d'Alaró com la muntanya entre Camprodon i Prats de Molló es converteixen en una mena de veu de veus. Tant en Antònia del Río com en Irene Solà apareix un element d'un gran simbolisme i tradició literària i paisatgística, l'ascensió a la muntanya i la trobada amb el paisatge i les vistes extraordinàries.

En el cas del camí al castell d'Alaró, no és tant una ascensió de conquesta, sinó de superació, per ventura de transformació? La polifonia de veus que descriuen el camí al castell d'Alaró ens passen per un univers entre literari i quotidià que ens apropa tant a la fortificació de la muntanya màgica de Thomas Mann com als passejos de Thomas Walser, amb un èmfasi en allò més físic i quotidià (la suor produïda per la pujada empinada en contrast amb els vents frescs en arribar a la torre de l'homenatge, més coneguda com «el constipador»).

Entre el *locus amoenus* (lloc idíl·lic) i el *locus eremus* (el lloc erm), el castell d'Alaró combina el seu caràcter simbòlic i referent en l'imaginari col·lectiu amb la quotidianitat d'allò físic i allò utilitari (amb les mencions al restaurant, el pàrquing o el caràcter concorregut del lloc). Antònia del Río es fixa en un lloc concret que podria apel·lar a una universalitat que tenim molt a prop, la universalitat obliqua, com l'anomenava el filòsof francès Maurice Merleau-Ponty. Una universalitat obliqua que, segons Marina Garcés, imaginam com «un pensament d'allò universal que no ens caigui a sobre des de dalt, sinó que ens toqui de costat, d'igual a igual. És l'universalisme de l'afecte».²

2. Garcés, Marina. *Fuera de clase. Textos de filosofía de guerrilla*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2016, p. 110.

En un moment posterior, el projecte va agafar la forma de proposta artisticoeducativa de recerca, per a la qual l'artista va treballar amb l'alumnat del CEIP Pere Rosselló Oliver d'Alaró en un exercici transversal de competències. Prop de quatre-cents alumnes de diferents cursos hi participaren amb activitats diverses. Els més petits havien de descriure el castell perquè un altre nin o nina el dibuixàs; els nins i les nines d'entre nou i dotze anys podien explicar com arribar-hi, interpretaven els moviments amb la seva expressió corporal i explicaven històries populars, contes i llegendes associats al castell. Els cursos superiors treballaren en la realització d'una maqueta en la qual, finalment, tot l'alumnat hi va contribuir d'una manera o altra.

Tots aquests relats, tots aquests paisatges sonors (corporals en alguns casos, com en el d'alguns alumnes de primària o el de la persona gran que des de casa recrea amb el seu cos el camí que s'ha de recórrer per arribar al castell: girar a l'esquerra, caminar cent metres, pujar les escales...) són traduïts per l'artista en dibuixos que van posant l'èmfasi en un aspecte o altre dels recollits a les entrevistes. A partir d'una descripció d'un castell apareixen les vivències, la memòria col·lectiva, el desig de compartir, les històries personals, la subjectivitat. L'oralitat es transforma en visualitat. La comprensió intel·lectual es transforma en comprensió afectiva.

A més dels dibuixos, traduccions dels relats realitzats per l'artista, a l'exposició apareix la pintura, el paisatge pintat (a partir de les descripcions) en teles que corresponen al format figura i no al format paisatge. Perquè, en realitat, el paisatge descrit, viscut, és un retrat. Una altra de les preguntes que sorgeixen amb aquest projecte és la representació del paisatge i el seu consum. Un tema d'especial rellevància a les Illes Balears pel gran impacte del turisme i l'estandardització que implica. El patrimoni paisatgístic de Mallorca és singular i divers, però també fràgil. La realitat del paisatge és a la base de la construcció de la identitat dels habitants de l'illa i també de la representació del seu atractiu turístic. L'equilibri

és difícil i, precisament, per això, és necessari l'exercici de recuperació i empoderament que Antònia del Ríó proposa.

A l'exposició apareix el paisatge oral, la veu dels testimonis, els relats subjectius i viscuts per les persones d'Alaró, els protagonistes d'aquest «escenari de vida». I, finalment, en aquest treball de cocreació i de comunitat hi ha també un moment final de trobada, una pujada col·lectiva al castell, enregistrada en vídeo com a regal de l'artista a les persones que han compartit amb ella el seu relat però que per la seva edat i per les limitacions de mobilitat ja no poden accedir-hi.

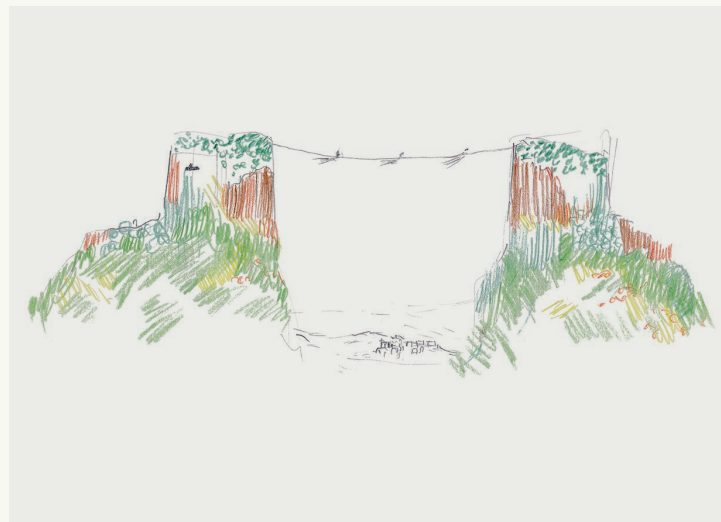
L'exposició «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» parla de la representació del paisatge en tota la seva complexitat, del model representacional tradicional al performatiu i al digital. Hi apareix el paisatge mental, però també l'afectiu, el sonor i el corporal. Implica la comunitat d'una manera transgeneracional, des de l'alumnat de les primeres etapes escolars fins a les persones més grans que fa anys que ja no poden accedir al castell. Hi apareix també la perspectiva de gènere, perquè, ens agradi o no, encara hi ha un relat predominant en què la veu masculina continua tenint més legitimitat. I, finalment, l'exposició és aquest lloc en el qual poder seguir construint el relat, que estimuli les trobades i la memòria, i on seguir compartint experiències, records i preguntes.

Hi ha un aspecte fonamental en el treball de recerca i cocreació d'Antònia del Ríó que és l'escolta, respectuosa i atenta, que genera una confiança que fa que les persones s'obrin a explicar les seves experiències i pensaments més profunds. Sovint, l'artista fa referència a una citació de Belén Cerezo al llibre *Seeing bodies*,³ en què cita Sarat Maharaj: «Perquè la recerca sigui recerca s'ha de debatre en l'àmbit

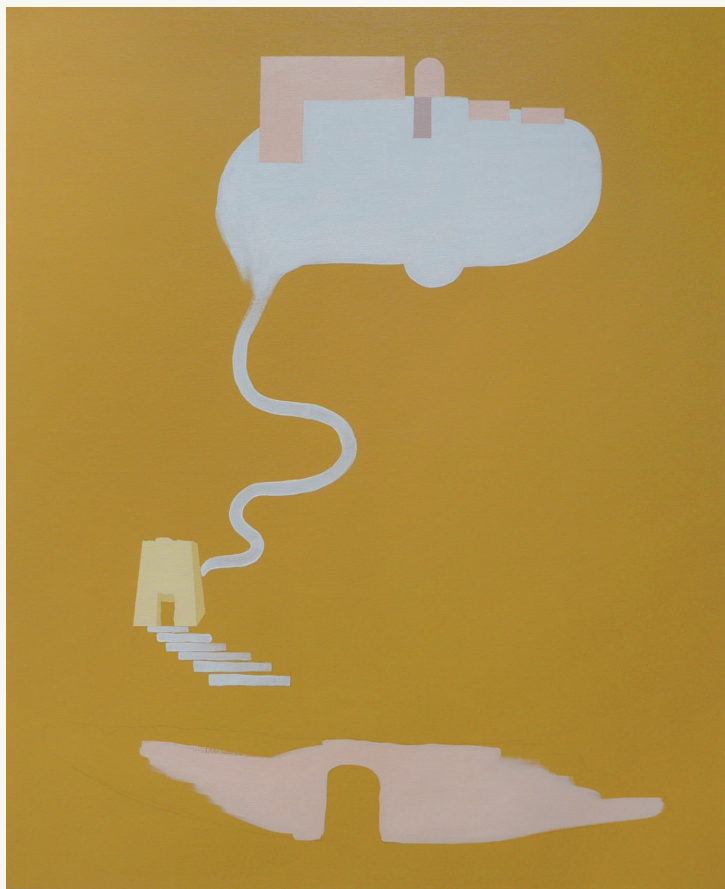
3. Cerezo, Belén. *Seeing bodies*. Donostia, 2020 (p. 15) cita Sarat Maharaj, citada també a Janneke Wesseling, *See it again, Say it again: The Artist as researcher*, Amsterdam, Valiz, 2011, p. 4. Aquesta citació prové d'un simposi sobre recerca artística en el context de Manifesta 8, Múrcia, Espanya, el 2010.

públic». A la qual Cerezo hi afegeix: «Ha de respirar-se de manera compartida». Antònia del Río crea confiança i també confia plenament en els seus interlocutors, en les seves descripcions. Com el narrador de *Catedral*, dibuixa amb els ulls tancats, amb una confiança plena. I d'aquí sorgeix allò extraordinari, una experiència transformadora, tant per a l'artista, convertida en una mena de catalitzadora d'un procés d'emancipació comunitària, com per als habitants d'Alaró, que centren la seva atenció en el present i el passat d'un element clau de la seva identitat.

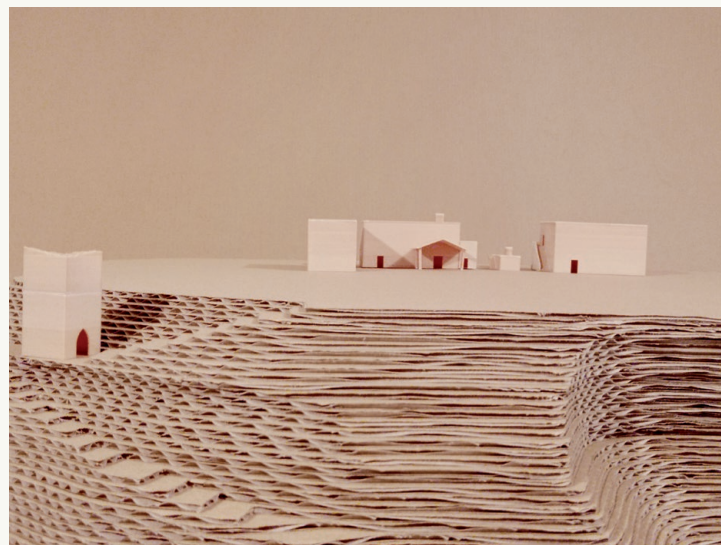
Em puc imaginar la pujada final al castell amb la mateixa energia que transmeten alguns films en els quals la col·laboració i la creació de comunitat fan possibles coses que semblaven impossibles. Pens, per exemple, en *Rebobini-la, sisplau* (*Be Kind Rewind*, 2008) de Michel Gondry, en què mitjançant la realització de «suecades» (versions de les pel·lícules recreades amb pocs mitjans, però que s'anunciaven com a procedents de Suècia) aconseguixen donar impuls a un videoclub moribund i indirectament a tota una comunitat del barri que reivindica, recupera i comparteix una part de la seva memòria. Em puc imaginar que aquesta és l'energia que acompanya la pujada col·lectiva al castell i la visita a l'exposició de totes les persones que d'una manera o altra hi han participat. Em puc imaginar que compartir és el pas decisiu per mirar amb altres ulls i veure el lloc, el paisatge, no tant des de construccions socials apreheses, sinó des de noves experiències compartides.

Antònia del Río, *Reconstruccions del castell d'Alaró*, 2018.
Reproducció dels originals procedents de la llibreta de
l'artista. Impressió Fine art damunt paper Enhanced mat
192 g, 30 x 21 cm c/u. Cortesia de l'artista

Antònia del Río, *Tenir el castell al cap, dur el castell al cos VI*, 2022. Pintura acrílica i grafit damunt tela, 100 × 81 cm. Cortesia de l'artista

Antònia del Río, *Un castell possible*, 2022 (detall). Prototip. Impressió 3D amb filament PLA i cartró canal 3 biclasse marró, 34 × 180 × 105 cm. Cortesia de l'artista

Antònia del Río, *Corporeitzar un castell*, 2022 (fotograma del vídeo). Vídeo. Monocanal, sense so, reproducció contínua. Duració: 9' 27". Edició: 1/5. Participants: alumnat del CEIP Pere Rosselló Oliver, Alaró. Cortesia de l'artista

ENTREVISTA A ANTÒNIA DEL RÍO

per Pilar Rubí

PR En els teus projectes hi ha un interès recurrent en la recerca sobre els mecanismes de transmissió i pèrdua de coneixement. Podríem dir que aquesta investigació defineix en gran part la teva pràctica artística? D'on prové la teva motivació?

AdR Sí, aquest és el fil conductor de la major part dels projectes que duc a terme. M'interessa molt esbrinar la manera com el coneixement circula. De vegades es tracta d'identificar qüestions molt subtils, dinàmiques establertes, maneres de fer determinades coses o d'explicar-les. Pens que l'art té la capacitat de fer preguntes i ens fa qüestionar el món on vivim. Permet desvetllar coneixements nous i alhora imaginar futurs possibles.

L'origen d'aquesta motivació ve d'enrere. El focus ha anat canviant amb els anys i els projectes, però sempre hi ha hagut un interès constant per la idea de memòria.

A ca nostra hem conviscut i hem tengut cura dels padrins. En el cas de la meua àvia vàrem viure la malaltia d'Alzheimer i, en ambdós casos, un procés vital que els consumia. En aquella època jo estudiava Belles Arts, i l'obra que vaig desenvolupar llavors em va permetre abordar les qüestions de la cura, la transmissió de coneixement entre generacions i el procés de des-memòria.

PR Com has vehiculat i formalitzat aquestes qüestions a través dels teus projectes?

AdR A cada projecte he pogut centrar-me en una qüestió específica o més destacada d'un tema molt ampli. En un primer

moment vaig posar el focus en els magatzems de la memòria: els llocs, tant físics, com virtuals o mentals. D'aquí van sorgir projectes com «Magatzem de la memòria» (2010), on em preguntava: On van a parar els pensaments de les persones quan moren? Com si hagués d'existir un lloc físic on guardar-los. Aquesta reflexió sorgia a partir de la lectura de la novel·la *L'home manuscrit* de Manuel Baixauli, que va ser el detonant d'aquest i d'altres projectes que vengueren a continuació. D'altra banda, a *Silenci* (2011) qüestionava les estructures de poder que censuren o autoritzen la veu, a la vegada que feia evident una predisposició a l'obediència de les ordres de caràcter autoritari.

El 2011, *La biblioteca absent* proposava una biblioteca efímera, gairebé imperceptible, dels llibres desapareguts al llarg de la història per censura, espoli, robatori, desastres naturals i un llarg etcètera de motius. Un coneixement al qual ja no podem accedir perquè s'ha extingit o del qual, per sort, en tenim referències en altres llibres que encara perduren. Assumpta Bassas, en un comissariat amb Joana Masó per al cicle *Blanc sota negre. Treballs des de l'imperceptible/4* al Centre d'Arts Santa Mònica de Barcelona, on vaig proposar *Esporgats* (2014), em va fer pensar també en el coneixement que no ha pogut ser, el que no ha pogut tenir lloc. Només hem de pensar en qui ha tengut les possibilitats d'escriure llibres al llarg de la Història. Els sistemes de poder estructurals que ens travessen no són innocus.

Esporgats, per exemple, és un projecte que es desenvolupa en entorns diferents: biblioteques públiques, biblioteques escolars o centres d'art. Esporgar és el procés mitjançant el qual les biblioteques seleccionen un determinat nombre de volums per retirar-los de la circulació o emmagatzemar-los fora de l'abast habitual dels lectors i les lectores. Hi ha tot un sistema per tal de prendre aquestes decisions que afecten l'accés als llibres per part de les persones potencialment usuàries.

Tots aquests projectes han tengut una formalitat expositiva que podem identificar com a instal·lació. Per dur-los a

terme, en cada cas, he escollit els mitjans que em permetien aconseguir un missatge de la manera més adequada. Per això el meu treball és tan divers. M'he servit de la fotografia, del dibuix, de la pintura, de les eines digitals interactives, de l'escultura, de la participació, etc. També els llibres d'artista i les publicacions permeten un espai i un temps expandit a l'exposició, on els projectes poden desenvolupar-se i circular.

^{PR} Quin paper té la memòria i, en l'altra cara, l'oblit, en el teu desenvolupament conceptual?

^{AdR} Memòria i oblit són dues paraules que entenc connectades, com a vasos comunicants. Sempre em sobta la qüestió del que queda fora, del què descartam, tant per qüestions pràctiques d'espai com amb intencions declarades o ocultes.

M'intriguen els sistemes de poder mitjançant els quals alguns coneixements no surten a la llum. Amb el meu treball intent explorar aquests territoris.

^{PR} En moltes de les teves obres i projectes impliques activament l'espectador/-a. Què n'esperes?

^{AdR} Sí, algunes peces es resolen gràcies a la participació del públic. Supòs que cerc una implicació i un vincle amb les persones. M'interessa el fet que les obres puguin interpel·lar qualsevol persona a partir d'uns paràmetres culturals comuns, un imaginari semblant o una experiència que podem identificar i ens permet un diàleg directe amb l'obra, més enllà del meu discurs i la meva intenció, més enllà del «full de sala».

Faig una col·lecció de citacions, a partir de les lectures que van configurant el meu pensament, que és també una obra: *Aliment discursiu teòric* (en procés des del 2009), i ara en record una, d'una entrevista que van fer a Christian Boltanski, que deia quelcom així com que els artistes hem de disposar situacions empàtiques. En el sentit que ens puguem

aproximar a les obres d'art a partir d'identificar quelcom que puguem reconèixer.

^{PR} L'exposició «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» que s'inaugura a Es Baluard Museu és el fruit del treball iniciat en una residència, ara fa quatre anys, al municipi mallorquí d'Alaró. Per què et fixes en el castell? Quin ha estat el procés de recerca? Què representa per a tu i què representa per als habitants d'Alaró?

^{AdR} La residència artística a Addaya Centre d'Art Contemporani, el 2018, va ser l'excusa amb què es va iniciar aquest projecte. En aquell moment, havia passat la meitat de la meua vida a Barcelona, on havia partit a estudiar i on encara visc. Tenir l'oportunitat de fer una estada a Mallorca, el lloc d'on som, i a Alaró concretament, un poble que no coneixia, em va fer pensar que realment conec molt poc l'illa. Hi ha un munt de pobles on no he estat mai. Alaró n'era un.

Resulta que Alaró, a més, té un lloc emblemàtic, el castell, també desconegut per a mi, i em va fer il·lusió la coincidència amb Capdepera, el meu poble, que també té castell.

Havia assajat la metodologia de recerca que vaig posar en pràctica en un projecte anterior, «Reconstruccions» (2012), al cicle *Catedrals a la Capella*, comissariat per Joana Hurtado Matheu a la Capella de Sant Roc de Valls, a Tarragona, i volia desplaçar aquesta manera de fer a un context nou. Es tractava d'imaginar un lloc desconegut a partir del relat d'altres persones i formalitzar aquesta imatge.

Quan vaig arribar a Alaró, per tal d'establir el primer contacte em vaig adreçar a un bar de la plaça del poble i vaig escometre unes al·lotes que acabaven d'arribar-hi i s'havien assegut. M'hi vaig atansar amb una llibreta a la mà i la gravadora de so. Vaig exposar la meua condició de persona forana i els vaig demanar si eren del poble i si havien estat mai al castell. Els vaig preguntar com s'hi arribava i com és. Molt

amablement, em van deixar enregistrar la conversa i em van respondre mentre jo dibuixava al quadern. Acabada la conversa, els vaig demanar si em podien recomanar algú a qui fer les mateixes preguntes. D'aquesta manera es va iniciar un fil de vincles que autoritzava les properes veus a qui m'adreçaria per parlar-hi.

Així, idò, vaig anar a entrevistar les persones que m'anaven recomanant. Fou tanta, la seva generositat, que em van donar accés als contactes de telèfon de la gent per concertar la cita. Vaig poder anar als comerços particulars, quedar als bars del poble per prendre alguna cosa plegats i, fins i tot, entrar dins les cases dels veïnats i les veïnades d'Alaró.

Durant la residència al poble vaig fer el treball de camp, és a dir, les entrevistes.

El 2021 vaig obtenir una beca de creació de l'Institut d'Estudis Baleàrics que em va permetre portar la recerca a l'àmbit escolar, amb infants d'Infantil i Primària. Vaig proposar al Col·legi Públic Pere Roselló Oliver d'Alaró participar en el projecte artisticoeducatiu i ho van acceptar amb molt d'entusiasme. N'estic molt agraïda. Tot el projecte educatiu del curs versava sobre el castell, amb la metodologia de treball per projectes, i tot el claustre i els infants de l'escola s'implicaren en aquest eix transversal. Algunes de les propostes i els resultats obtinguts pels infants s'han integrat a la producció de les obres que formen l'exposició.

Per mi, el projecte «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» és un espai de recerca artística que, per una part, m'ha permès explorar la formalitat de les obres que el componen des d'un prisma divers i innovador. Per l'altra, ha implicat diverses generacions. He pogut constatar com es transmet i circula un saber tradicional, què perdura i què s'esvaeix. També preguntar-nos sobre què volem que perduri i com. Sent que ha estat un joc que ha obert espais a la imaginació, a l'escolta i a l'afecte.

Per a les persones d'Alaró, entenc que el castell és una part important de la seva identitat, com a forma més establerta

i predeterminada o encara per definir, si és que aquest projecte pot desplaçar o sacsejar quelcom. No sé si estaran d'acord amb la proposta que present, però de ben segur que serà divertit escoltar les controvèrsies que provoca pel que fa a la semblança i la divergència de l'aspecte del castell «de veres». Si és que això existeix, i és que la veritat és la de cadascú.

^{PR} La veu com a imatge sonora és un recurs que ja havies fet servir en altres moments.

^{AdR} El potencial que té la veu per fer veure imatges és una cosa que m'ha fascinat sempre. La primera vegada que vaig usar aquest recurs en un projecte artístic va ser a «Reconstruccions», com he explicat abans. En aquest cas, es tractava d'imaginar la Capella de Sant Roc, a Valls. Les entrevistes les vaig fer per telèfon, amb una guia telefònica i telefonant a les cases del veïnat del poble. En aquella ocasió, també, les persones havien de rememorar la capella i explicar-me com era. A partir de totes les versions jo configurava una imatge de síntesi en un *render* digital navegable. Amb les veus vaig editar un *collage* sonor on jugava amb la contradicció i la reafirmació de cadascuna de les versions. La peça de l'espai virtual-imaginat es podia veure a l'espai físic-real, de manera que es podien confrontar les semblances i les diferències amb la realitat.

En una de les obres de l'exposició «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos», titulada *Paisatge sonor del castell d'Alaró*, podem sentir una veu coral que es compon de fragments de veus de diferents persones que descriuen l'entorn, el camí amb les fites, els punts clau de referència per no perdre's i el que trobam un cop arribam al cim. Aquesta veu formula imatges en la imaginació de qui l'escolta, i podem visualitzar el castell d'Alaró, fins i tot, sense haver-hi estat mai.

^{PR} Abordes el paisatge com a construcció cultural, quines són les implicacions que t'interessen?

^{AdR} M'agrada jugar, capbussar-me i desmuntar el concepte d'imaginari a partir de la construcció de la imatge preconcebuda que tenim de les coses, en aquest cas, el paisatge.

D'altra banda, també m'interessa com el territori pot ser configurador d'identitat. La disposició dels espais en l'habitatge, o dels accidents geogràfics en el paisatge, determinen comportaments, caràcters, maneres de fer i de ser, acompanyats de la construcció cultural, travessada per les qüestions de gènere, classe, raça, etc.

En tot això hi ha una implicació del cos en la formulació memorística que em resulta interessant. Els cossos tenen memòria. Es mouen, encara no que hi pensem. És el que s'anomena «memòria corporal», una memòria psicomotriu inconscient que ajuda les persones en l'orientació i a geolocalitzar-se. Tanmateix, la memòria gestual dels cossos esdevé quan tenim un moviment après, fins i tot en situacions que ens poden semblar absurdes. Quan hem acostumat o domesticat el cos a comportar-se d'una determinada manera, el cos respon per inèrcia. Amb «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos» ha estat molt curiós poder constatar com conflueixen el desplaçament físic i el mental, la memòria corporal activa, el moviment físic del cos, que a la vegada reafirma el record i configura el coneixement a través de l'experiència.

Com es podrà observar, el cos i el vessant performatiu són aspectes rellevants del projecte. S'hi explora una experiència lligada al cos i se'n destaca la presència simbòlica i física. Els cossos i la gestualitat representen, i alhora són territori: territori polític, territori físic i territori digital.

^{PR} El recorregut de l'exposició és gairebé una mena d'itinerari per les representacions possibles del paisatge.

^{AdR} He plantejat la circulació per la sala de manera que ens puguem anar endinsant en l'imaginari del castell. Els dibuixos del quadern, que s'han ampliat i penjat a la paret, són les

primeres imatges que vaig imaginar i vaig formalitzar sobre el terreny, *in situ*. Seguidament, les pintures les vaig realitzar a l'estudi, anys després, a partir dels dibuixos del quadern i escoltant les entrevistes enregistrades. Aquestes veus surten del pla de la pintura i prenen volum en l'escultura-maqueta de la muntanya.

El vídeo realitzat a partir dels gestos dels infants, quan descrivien el castell i com arribar-hi, s'enfronta a les pintures, en un diàleg corporal. Els bastidors on s'han pintat els paisatges tenen el format *figura*, tradicionalment emprat per representar cossos humans. I al vídeo *Corporeïtzar un castell* podem veure com els cossos dels infants dibuixen la forma del camí o com els seus peus fan el gest de caminar, com si ascendissin al cim.

D'alguna manera, l'escala de l'escultura-maqueta de la muntanya *Un castell possible* ens permet visualitzar-la a vista d'ocell. Això dialoga amb el Render 3D digital *Un castell possible II*, que és una projecció immersiva i ens hi trobam a dins, al mig de l'esplanada, com si hi haguéssim pujat.

Per acabar, trobam la postal *Paisatge sonor del castell d'Alaró*, que podem endur-nos-en, si escanejam el codi QR del dors, per escoltar-hi les veus que el descriuen. I, fins i tot, podem acolorir-la.

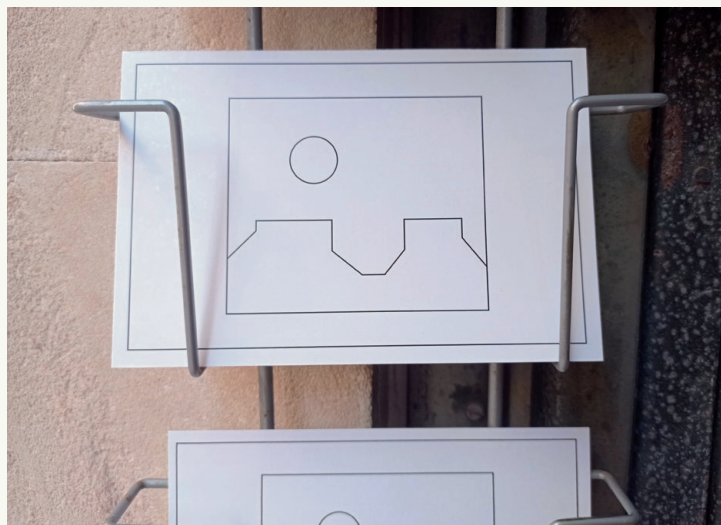
^{PR} Pujaràs algun dia al castell d'Alaró o romandrà la imatge construïda?

^{AdR} Sí, una de les primeres coses que em van dir a Alaró va ser: «No hi has estat mai? És ben necessari que hi pugis!». Ha! ha! ha!, em va agradar molt, aquest frase. Com puc viure sense haver pujat al castell, després de tot això? En tenc moltes ganes.

Vull que la pujada sigui una part del projecte, per tancar el cercle. Una cosa que em deia la gent gran, com a queixa i amb certa enyorança, era que ja no hi podia ascendir. D'alguna manera voldria poder oferir aquest regal en forma d'agraïment.

Farem una convocatòria pública per fer l'excursió. Es tractaria d'arribar-hi amb les indicacions que m'han donat. El recorregut s'enregistrarà en vídeo i m'agradaria poder-lo visualitzar en alguna residència de gent gran o al centre cultural d'Alaró, el Casal de Son Tugores, per tal que les persones grans puguin fer l'excursió sense haver de pujar la muntanya.

Tanmateix, per tancar aquest cercle que deia i donar sentit al títol «Tenir el castell al cap, dur el castell al cos», em planteig corporeïtzar el castell jo mateixa, en una acció performativa, a partir dels gestos dels infants i el record dels gestos de les persones que vaig entrevistar, i projectar el vídeo de l'excursió sobre el meu cos.

Antònia del Río, *Paisatge sonor del castell d'Alaró*, 2022.
Postals, so. Edició: 1/3. Cortesia de l'artista

*Tenir el castell al cap,
dur el castell al cos*
Antònia del Río
Del 28 d'octubre de 2022
al 29 de gener de 2023

Organització
Es Baluard Museu d'Art
Contemporani de Palma

Direcció
Imma Prieto

Comissariat
Pilar Rubí

Coordinació exposició
Catalina Joy
Claudia Desile

Registre
Soad Houman
Rosa Espinosa

Muntatge
Art Ràpid
Es Baluard Museu

Transport
TTI
Balears Art & Llar

Assegurances
Correduría March-Rs

Disseny gràfic
Hermanos Berenguer

Textos
Pilar Rubí. Coordinadora de
Programes Públics d'Es Baluard
Museu d'Art Contemporani
de Palma

Montse Badia. Historiadora, crítica
d'art i comissària d'exposicions
i projectes

Traduccions
Àngels Àlvarez

Impressió
Esment Impremta

© de la present edició,
Fundació Es Baluard Museu d'Art
Contemporani de Palma, 2022
© dels textos, els autors
© de l'obra, Antònia del Río, 2022
© de les fotografies, l'artista

Agraïments
Equip directiu, claustre i alumnat
del CEIP Pere Roselló Oliver
Joan Bestard
Can Serra
Cati Capó
Alexandra Castillo
Belén Cerezo
Margalida de can Bou
Sandra del Río
Biel Ferrer
Maria Gelabert "Partis"
Guillem Martorell
Enric Mas
Mateu Marcús
Petra Marcús
Eva Marín
Neus Masdeu
Tolo Noguera
Apolònia Pizà
Pep Lluís Pol
Isaac Sanjuan
Pedro Sales "Serretó"
Joan Simonet "Rotxet"
Tomeu Simonet
Pere Terrasa
Triangle Postals SL

Amb la col·laboració de

G CONSELLERIA
O FONS EUROPEUS,
I UNIVERSITAT I CULTURA
B
/

institut d'estudis
balearics

ISBN 978-84-18803-49-9
DL PM 00876-2022

Exemplar gratuït
Prohibida la venda

#ANTONIADELRIOTESBALUARD
@ESBALUARDMUSEU

WWW.ESBALUARD.ORG

ESBALUARD
MUSEU D'ART
CONTEMPORANI
DE PALMA

PLAÇA PORTA SANTA CATALINA, 10
07012 PALMA
T. (+34) 971 908 200

HORARI: DE DIMARTS A DISSABTE DE 10 A 20 H
DIUMENGE DE 10 A 15 H